

УДК 342.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.3>

ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Гасай О.В.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081«Право»,
Сумський національний аграрний університет

Миколишин А.Ф.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081«Право»,
Сумський національний аграрний університет

Гасай О.В., Миколишин А.Ф. Доктринальний підхід до поняття правової природи екологічної держави.

У статті досліджена правова природа екологічної держави на основі аналізу зарубіжного та національного законодавства.

Звернено увагу, що термін «екологічна держава» в різногалузевій науковій літературі вживається в таких значеннях як «зелена держава», «екодержава», «екоцентрична держава», «екологічно орієнтована держава», «екологічна держава соціальної справедливості» тощо.

Проаналізовано нормативне закріплення поняття «екологічної держави» в зарубіжних країнах, наукову літературу та застосовуючи системний метод дослідження необхідно визначити декілька напрямків розуміння «екологічної держави». По-перше, поняття «екологічної держави» широко використовується в зарубіжних країнах для опису політичних та соціально-економічних систем, спрямованих на захист довкілля та природних ресурсів. Ці поняття визначають підхід держави до екологічних питань і часто вказують на те, що екологічні питання є пріоритетом для уряду та громадян. По-друге, «екологічну державу» необхідно розуміти, як систему правового регулювання, спрямовану на забезпечення екологічно стійкого розвитку шляхом захисту довкілля та раціонального використання природних ресурсів. По-третє, як система державних органів, що включає в себе різноманітні структури та інституції, які відповідають за розробку, виконання та контроль екологічної політики.

Узагальнено ознаки, які визначають її суть та зміст екологічної держави, а саме: суворе дотримання екологічного законодавства; підтримка сталого розвитку та сприяння використанню відновлювальних джерел енергії; широкі повноваження органів охорони навколишнього середовища; збереження біорізноманіття; громад-

ська участь та транспарентність; забезпечення екологічної освіти та формування екосвідомості громадян; міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища тощо.

Надано авторське визначення екологічної держави.

Ключові слова: держава, екологічна держава, ознаки екологічної держави, екологія, навколишнє середовище, напрями розуміння екологічної держави.

Hasai O.V., Mykolyshyn A.F. Doctrinal approach to the concept of the legal nature of the ecological state.

The article examines the legal nature of the ecological state based on the analysis of foreign and national legislation.

Attention is drawn to the fact that the term "ecological state" in various scientific literature is used in such meanings as "green state", "eco-state", "eco-centric state", "ecologically oriented state", "ecological state of social justice", etc.

The normative consolidation of the concept of "ecological state" in foreign countries was analyzed, the scientific literature, and using the systematic method of research, it is necessary to determine several directions of understanding of the "ecological state". First, the concept of "ecological state" is widely used in foreign countries to describe political and socio-economic systems aimed at protecting the environment and natural resources. These concepts define the state's approach to environmental issues and often indicate that environmental issues are a priority for the government and citizens. Secondly, the "ecological state" must be understood as a system of legal regulation aimed at ensuring ecologically sustainable development through environmental protection and rational use of natural resources. Third, as a system of government bodies, which includes various structures and institutions

responsible for the development, implementation and control of environmental policy.

The features that determine its essence and content of an ecological state are summarized, namely: strict compliance with environmental legislation; supporting sustainable development and promoting the use of renewable energy sources; broad powers of environmental protection authorities; preservation of biodiversity; public participation and transparency; provision of environmental education and formation of citizens' eco-awareness; international cooperation in the field of environmental protection, etc.

The author's definition of an ecological state is provided.

Key words: state, ecological state, signs of ecological state, ecology, environment, directions of understanding ecological state.

Постановка проблеми. Розбудова екологічної держави є мейнстрімом сучасного світу, адже в умовах зміни клімату та екологічних криз у XXI столітті, «екологія» нарешті стала популярною альтернативою для створення нових шляхів до сталого розвитку. Екологія, як науковий термін, стосується взаємовідносин між живими організмами та використовується як інструмент для переосмислення того, як люди мають ставитися до природи. Уряди країн розглядають екологію як панацею від національних і глобальних екологічних проблем — таку, що може повернути назад деструктивні шляхи сучасної цивілізації та сприяти захисту навколишнього середовища та вибудувати гармонійні стосунки із природою. Таким чином, в рамках обговорення ролі держави в забезпеченні екологічного збалансованого розвитку, відповідального використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття формується поняття «екологічної держави», яка б висвітлювала необхідність перегляду політики, законодавства та економіки для забезпечення більш екологічно орієнтованої парадигми розвитку.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питання поняття «екологічної держави» не є новим у юридичній літературі. Так, О. Павлова екологічну державу тлумачить як політико-правову характеристику державного ладу, Н. Дашковська та Л. Лундовіст, як політичну організацію, Андреас Дуйт, Пітер Фейндт і Джеймс Медоукрофт розглядають екологічну державу крізь призму правового простору. А от досліджень у контексті доктринального підходу до правової природи екологічної держави не здійснювалося.

Мета статті – дослідити правову природу екологічної держави.

Виклад основного матеріалу. Норми прямої дії щодо екологічної держави в Конституції України не встановлено, але закріплено, що Україна є

суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. В Основному законі нашої держави статтею 16 закріплено обов'язок держави стосовно забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу. Статтею 50 визначено право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди та гарантія стосовно права вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення та акцентується увага, що така інформація ніким не може бути засекречена [5].

Аналогічна ситуація притаманна багатьом зарубіжним країнам, серед найважливіших конституційних принципів охорони навколишнього природного середовища є такі наступні регламентуючі документи: закріплення у конституціях зарубіжних країн самостійної функції держави з охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища (ст. 15 Конституції Німеччини, ст. 31 Конституції Болгарії та ін.); закріплення права виключної державної власності на природні об'єкти і ресурси. (ст. 8 Конституції Угорщини, ст. 12 Конституції Румунії і т. д.); принцип плановості у розвитку народного господарства і природокористування, куди включаються: народногосподарське планування, облік потреб у сировині та ресурсах, їх плановий розподіл, раціональне використання та ін. (ст. 7 Конституції Угорщини, ст. 193 Конституції Югославії і т. д.); формулювання прав і обов'язків юридичних та фізичних осіб щодо охорони навколишнього природного середовища. (ст. 87 і ст. 192 Конституції Югославії, ст. 34 Конституції Німеччини і т. д.); закріплення ролі громадських організацій і рухів на захист природи (ст. 29 Конституції Німеччини, ст. 27 Конституції Румунії та ін.); закріплення єдності принципів зовнішньої і внутрішньої політики країн з природоохоронними завданнями держави і суспільства (ст. 20 Конституції Угорщини). Таким чином, конституції різних країн закріплюють цілу низку принципів управління і регулювання, які є основами охорони навколишнього природного середовища [4].

На відміну від нашої Конституції, наприклад, в Конституції Чорногорії, статтею 1 закріплено, що держава Чорногорія є громадянською, демократичною, екологічною державою соціальної справедливості, заснованою на верховенстві права [12].

Необхідно зазначити, що термін «екологічна держава» в різногалузевій науковій літературі вживається в таких значеннях як «зелена держава», «екодержава», «екоцентрична держава»,

«екологічно орієнтована держава», «екологічна держава соціальної справедливості» тощо.

Отже, на нашу думку, дослідженню має передувати формування чіткого понятійного апарату. Термін «екологічна держава» виник у контексті екологічної та політичної філософії в кінці ХХ століття. Він був введений в обіг під час розгортання екологічних рухів та ідеологій в 1960-70-х роках та характеризується усвідомленням людства про необхідність збереження природи та сталого використання ресурсів. Як наслідок – поява екоконцепцій в різних країнах світу.

Відповідно до способу організації екологічної політики країни можна розділити на дві категорії: перша категорія – країни Західної Європи та Японія, друга категорія – країни Західної Європи та Японія. Друге – США і Канада. У першій категорії країн реалізація екологічної політики зосереджується переважно на законодавчому рівні. У другій групі країн основна увага приділяється програмам, планам і рекомендаціям для обґрунтування політичних заходів [1, с. 103].

Такі країни, як Німеччина та Швеція, вважаються новаторами в екологічній політиці, і вони впроваджували концепції «екологічної держави» у своїх законах ще у 1970-х роках. Поступово концепція «екологічної держави» в цих країнах інтегрується в політику та законодавство з метою забезпечення сталого розвитку, збереження природних ресурсів та зменшення впливу на навколишнє середовище. Ці країни активно впроваджують стратегії зменшення викидів парникових газів, сприяють використанню відновлюваних джерел енергії, підтримують екологічні технології та інвестують у заходи з охорони біорізноманіття [3; 8].

Сполучені Штати та країни Європейського Союзу також прийняли законодавство та ініціативи, спрямовані на покращення стану навколишнього середовища та зменшення наслідків зміни клімату. Наприклад, Європейський зелений курс [10] – це стратегічний план ЄС щодо боротьби зі зміною клімату та покращення екологічних умов, спрямований на перетворення Європи на кліматично нейтральний континент до 2050 року. Загалом країни світу активно впроваджують ідею екологічної держави через закони, стратегії, плани та ініціативи, спрямовані на захист навколишнього середовища та підвищення екологічної свідомості громадян.

О. Павлова формує дефініцію «екологічна держава» крізь призму конституційних засад, як політико-правову характеристику конституційного ладу держави, що визначає направленість на забезпечення екологічних інтересів громадянського суспільства та обов'язку щодо їх дотримання. Авторка зазначає, що доцільним буде включити доповнення до ст. 1 Конституції України, про екологічну державу [6, с. 110]. О. Павло-

ва виділяє основні ознаки екологічної держави: 1) визначення в Конституції України положень, що затверджують екологічну функцію держави або пряме включення до характеристики держави поняття «екологічна держава»; 2) екологізація громадянського суспільства; 3) екологічна демократія як запорука стабільного розвитку; 4) пріоритет екологічних інтересів (у сферах правовідносин); 5) закріплення в національному законодавстві екологічних прав та обов'язків як суспільства, так і держави; 6) сформована та офіційно затверджена екологічна політика держави [7, с. 14].

Н. Дашковська Екологічна держава сприймається як політична організація, яка системно впроваджує екологічні вимоги в усі сфери життєдіяльності суспільства, здійснює ефективну екологічну політику, реалізує забезпечення екологічної безпеки, гарантування екологічних прав людини і виступає як протипоказ екологічним ризикам постіндустріального суспільства [2, с. 10].

Андреас Дуйт, Пітер Фейндт і Джеймс Медоукрофт розглядають екологічну державу крізь призму правового простору, як систему правового регулювання, як адміністративний апарат, як сукупність ідей та експертних знань, а також як майданчик для вирішення конфліктів та прийняття рішень щодо складних екологічних питань [9].

Заслуговує на увагу думка Л. Лундовіста, що держава залишається ключовою політичною одиницею для прийняття легітимних, обов'язкових рішень у рамках багаторівневих зусиль для сприяння сталому розвитку навіть якщо держава не відповідає екологічно адекватним кордонам, як це робили б «ідеальні» екологічні спільноти, вона може демонструвати більше ресурсів, ніж менші урядові одиниці, спільноти чи мережі, коли справа доходить до формування інституцій, які контролюють зміни екосистеми, створюють практичні екологічні знання та здатність вирішити екологічний конфлікт [11, с. 457].

Аналізуючи нормативне закріплення поняття «екологічної держави» в зарубіжних країнах, наукову літературу та застосовуючи системний метод дослідження необхідно визначити декілька напрямків розуміння «екологічної держави». По-перше, поняття «екологічної держави» широко використовується в зарубіжних країнах для опису політичних та соціально-економічних систем, спрямованих на захист довкілля та природних ресурсів. Ці поняття визначають підхід держави до екологічних питань і часто вказують на те, що екологічні питання є пріоритетом для уряду та громадян. По-друге, «екологічну державу» необхідно розуміти, як систему правового регулювання, спрямовану на забезпечення екологічно стійкого розвитку шляхом захисту довкілля та раціонального використання природних ресурсів. По-третє, як система державних органів, що

включає в себе різноманітні структури та інституції, які відповідають за розробку, виконання та контроль екологічної політики.

На наше переконання, екологічна держава має ряд ознак, які визначають її суть та зміст. До них необхідно віднести: суворе дотримання екологічного законодавства; підтримка сталого розвитку та сприяння використанню відновлювальних джерел енергії; широкі повноваження органів охорони навколишнього середовища; збереження біорізноманіття; громадська участь та транспарентність; забезпечення екологічної освіти та формування екосвідомості громадян; міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища тощо.

Висновки. Отже, якщо сформулювати визначення враховуючи основні риси, то під екологічною державою необхідно розуміти – це держава, яка активно впроваджує політику, спрямовану на забезпечення екологічно стійкого розвитку шляхом захисту довкілля та раціонального використання природних ресурсів юридичними засобами, має спрямованість на формування екологічних цінностей та екосвідомості, забезпечує охорону та захист екологічних прав та обов'язків громадян. Розвиток в напрямку створення екологічно стійкої держави є важливим завданням для забезпечення довгострокової сталості людства та збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гоштинар С.Л. Оцінка впливу на навколишнє середовище як пріоритетний напрямок державної екологічної політики (зарубіжний досвід). Вісник ОНДІСЕ. 2018. № 3. С. 103–105.
2. Дашковська Н.К. Правова природа та сутність екологічної держави: загальнотеоретична характеристика. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022 № 59. С. 8–11. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.2>.
3. Досвід мас-медіа в екологічній політиці в Німеччині. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/journalism/25756/> (дата звернення: 17.10.2023)
4. Екологічний артикул. URL: <http://www.library.vn.ua/elbooks/Ekologia2013/5.htm> (дата звернення: 17.10.2023).
5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
6. Павлова О. Конституційні засади формування «екологічної держави». Соціологія права. 2015. № 1-2. С. 107-110. URL: http://aup.org.ua/wp-content/uploads/%D0%A1%D0%BE%D1%86_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-2015-%E2%84%96-1-2-.pdf#page=107 (дата звернення: 21.10.2023).
7. Павлова О.В. Правові засади формування екологічної держави за участю громадськості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 21 с.
8. Як у Швеції реалізували екологічно відповідальний підхід до виробництва? URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-u-shveciyi-realizuvaly-ekologichno-vidpovidalnyy-pidhid-do-vyrobnyctva> (дата звернення: 21.10.2023).
9. Andreas Duit, Peter H. Feindt & James Meadowcroft Greening Leviathan: the rise of the environmental state?, *Environmental Politics*, 2016. 25:1, p. 1–23 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09644016.2015.1085218> (дата звернення: 21.10.2023).
10. Green Deal. URL: <https://eu4ukraine.eu/en/greendeal-en> (дата звернення: 21.10.2023).
11. Lundqvist, L.J., A green fist in a velvet glove: the ecological state and sustainable development. *Environmental Values*, 2001. 10 (4), p. 455–472. URL: <file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/greenfistinvelvetglove2001.pdf> (дата звернення: 21.10.2023).
12. Montenegro's Constitution of 2007 with Amendments through 2013. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/585078> (дата звернення: 17.10.2023).